

Pr. asist. dr. Ovidiu Soare

**„CĂTRE MAXIM FILOSOFUL“,
EPISTOLĂ A SFÂNTULUI
ATANASIE CEL MARE ÎN APĂRAREA
ÎNVĂȚĂTURII DE CREDINȚĂ NICEENE**

Această epistolă a fost scrisă în 371 și face parte din rândul celor dogmatice¹, care apără învățătura hristologică împotriva învățăturilor greșite ariene și dochetice.

Unul dintre motivele pentru care a fost scrisă această epistolă: să fie folosită în biruința adevărului. Epistola este un răspuns la cea pe care Maxim filosoful a trimis-o Sfântului Atanasie; este scurtă, și așa cum relatează Sfântul Atanasie, la ea au fost adăugate doar cele despre cruce.

Acestea le-am dictat pentru tine pe scurt, din ale tale... Nu le-am făcut nicio prelucrare, ci am amintit doar cele despre cruce, ca în cele ce s-au smintit cei fără de grijă, în acelea schimbându-și gândirea, să se închine Celui răstignit².

Sfântul Atanasie a fost și este considerat *le champion de Nicée, l'athlète et le docteur*³.

Spre sfârșitul vieții el dorește o împăcare, o apropiere de Hristos cel adevărat, a tuturor membrilor Bisericii.

Atitudinea din epistolă este lămuritoare în acest sens: „*Poate că vor veni de la neștiință la cunoștință și vor crede așa cum se cuvine*“⁴.

---

1. Dumitru Stăniloae, *Studiu introductiv* în Sfântul Atanasie cel Mare, „Scrieri“, partea I, P.S.B., vol. 15, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1988, p. 11.

2. Sfântul Atanasie cel Mare, *Către Maxim filosoful*, trad. de pr. prof. D. Stăniloae, în P.S.B., vol. 16, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1988, p. 190.

3. F. Cavallera, *Saint Athanase*, Paris, 1908, p. 1.

4. Sfântul Atanasie cel Mare, *Către Maxim filosoful*, p. 190.

Maturitatea teologică a Sfântului Atanasie se face simțită și în atitudinea față de cei care doreau să se apropie de ortodoxie, după ce fuseseră vreme îndelungată adepții învățăturilor lui Arie. Mărturie în acest sens stau cele scrise de către Sfântul Atanasie în lucrarea *Despre sinoade*, apărută în anul 362: „*Iar pe cei ce primesc toate celelalte ale celor stabilite la Niceea, îndoindu-se numai de termenul «de o ființă», nu trebuie să-i socotim ca pe niște dușmani, nici să ne împotrivim lor ca unora ce se războiesc cu părinții, ci să stăm de vorbă cu ei ca și cu niște frați, care înțeleg lucrurile la fel ca noi, deosebindu-se numai în privința cuvântului*”⁵.

Papadopoulos susține că această atitudine irenică o are Sfântul Atanasie cel Mare începând din anul 362 și după aceea⁶ (vezi *Epistola despre sinoadele ce s-au ținut la Rimini în Italia și la Seleucia în Isauria și Către episcopii din Africa*), când propune „*prin pogorământ folosirea termenilor de «naștere după fire», «Fiu cu adevărat după fire» și «din ființa Tatălui» în locul lui homousios. Faptul acesta prezintă multă importanță, pentru că îl arată pe Sfântul Atanasie dezvoltat teologic și după cei 65 de ani ai săi și-l recomandă potrivit să distingă cu claritate între terminologie și adevăr*”⁷.

În acest sens, Tixerot remarcă faptul că, în lucrarea *Despre sinoade*, Sfântul Atanasie a avut o anumită atitudine conciliatoare față de semi-arieni, principiile pe care ei le-au susținut conducând la consubstanțialitate, mai important fiind conținutul învățăturii decât formularea ei; însă el nu a sacrificat nimic din ceea ce s-a definit la Niceea și care este întregul adevăr⁸.

Învățătura propovăduită de Sfântul Atanasie era evidentă, mai clară ca lumina. Toate celelalte lucruri sunt flecăreli și nu trebuie să li se dea importanță. Chiar dacă era spre sfârșitul vieții, Sfântul Atanasie lupta pentru biruința adevărului.

5. Sfântul Atanasie cel Mare, *Epistola despre sinoadele ce s-au ținut la Rimini în Italia și la Seleucia în Isauria, Despre sinoade*, trad. de pr. prof. D. Stăniloae, în P.S.B., vol. 16, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1988, p. 155.

6. În epistola către Maxim filosoful, Sfântul Atanasie folosește în loc de *homousios*, *Cuvânt prin fire*, în Sfântul Atanasie cel Mare, *Către Maxim filosoful*, p. 189.

7. Stylianos G. Papadopoulos, *Patrologie*, trad. de lect. dr. Adrian Marinescu, vol. II/1, Editura Bizantină, București, 2009, p. 291-292.

8. J. Tixeront, *Histoire des dogmes, de Saint Athanase a Saint Augustin*, vol II, Paris, 1924, p. 71-72.

Definitoriu pentru învățătura Sfântului Atanasie este mântuirea noastră prin Fiul lui Dumnezeu întrupat. Arie a plecat, în teoria lui despre Cuvânt și relația Lui cu Dumnezeu, de la ideea de transcendență și creație, pe când Sfântul Atanasie pleacă de la ideea de răscumpărare⁹, acest lucru fiind susținut și în această epistolă: *S-a făcut om pentru mântuirea noastră*¹⁰.

Sfântul Atanasie condamnă în epistolă pe cei care afirmă că de la un oarecare om sfânt a venit cuvântul lui Dumnezeu: *„De aceea nu e bună îndrăzneala lor, care spune că Cuvântul lui Dumnezeu a venit la un oarecare om sfânt. Căci aceasta s-a întâmplat cu fiecare dintre proroci și dintre alți sfinți. Hristos nu are un trup oarecare, ci este însuși trupul Cuvântului”*¹¹

În legătură cu afirmațiile ereticilor față de întruparea Cuvântului găsim același discurs al Sf. Atanasie și în epistola către Epictet, episcopul Corintului: *„Sau cum vor să se numească creștini cei ce spun că Cuvântul a venit la un om sfânt ca la unul dintre proroci și nu S-a făcut El însuși om”*¹².

Cuvântul și-a dat propriul trup pentru noi ca să avem credință în Dumnezeu Însuși.

Sfântul Atanasie, pentru durabilitatea drepte credințe, amintește de Sinodul de la Niceea, în *Epistola către Epictet, episcopul Corintului*, ca fiind fundamental în stabilitatea dogmelor Bisericii, *cel care a biruit orice erezie și cu deosebire cea ariană*¹³.

În epistola către episcopul Adelfie, împotriva arienilor, Sf. Atanasie mărturisește explicit: *„Credința noastră este dreaptă, căci pornește de la învățătura apostolică și de la Tradiția Părinților, întărită de Noul și Vechiul Testament”*¹⁴.

*

Maxim era un apărător al drepte credințe. Acest lucru îl arată Sf. Atanasie încă de la începutul epistolei: *„...m-am supus râvnei tale pentru adevăr”*¹⁵.

9. *Ibidem*, p. 67.

10. Sfântul Atanasie cel Mare, *Către Maxim filosoful*, p. 189.

11. *Ibidem*, p. 188.

12. Idem, *Către Epictet, episcopul Corintului*, trad. de pr. prof. D. Stăniloae, în P.S.B., vol. 16, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1988, p. 169.

13. *Ibidem*, p. 168.

14. Idem, *Epistolă către episcopul Adelfie, împotriva arienilor*, trad. de pr. prof. D. Stăniloae, în P.S.B., vol. 16, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1988, p. 183.

15. Idem, *Către Maxim filosoful*, p. 187.

Maxim aduce la cunoștința Sf. Atanasie că unii defăimează pe Hristos. Sf. Atanasie îl îndeamnă pe Maxim să le amintească aceloră că Hristos este Fiul lui Dumnezeu și că-i va mântui pe ei, iar dacă nu se vor rușina să-i ocolească.

Îl putem considera pe Maxim ca pe un discipol evlavios al Sfântului Atanasie: „*am lăudat evlavia ta, m-am supus râvnei tale pentru adevăr*”¹⁶, care trebuia să-i aducă la adevăr pe cei rătăciți: *iar tu convinge cu stăruință pe cei ce nu cred*¹⁷.

Acest Maxim¹⁸ propovăduia credința niceeană în mijlocul celor iubitori de vrajă¹⁹.

Filosofia nu era străină de învățătura creștină și o parte din tagma filosofilor împărtășea dogmele Bisericii, ba mai mult chiar căuta, cu mijloacele specifice limbajului filosofic, să facă mai pe înțelesul unora învățătura Bisericii. Probabil o parte dintre cei ce cugetau drept, deci dintre apropiații lui Maxim, erau foarte apropiați de Biserică, catehumeni sau chiar creștini.

El făcea parte dintr-un cerc de filosofi care doreau lămuriri referitoare la dreapta credință. Cunoștea Sfânta Scriptură și o primea cu credință, dovadă în acest sens stând ușurința cu care Sfântul Atanasie folosește Sfânta Scriptură, încă de la începutul epistolei sale. Cele mai multe citate sunt din Noul Testament. Deci Maxim frecventa cercurile unde era prezentă citirea Sfintei Scripturi, în special Noul Testament.

Printre cei apropiați lui Maxim se aflau elinii și iudaizanzii, parte din ei catehumeni, parte din ei creștini. Însă cei care erau creștini oscilau între

16. *Ibidem*, 187.

17. *Ibidem*, p. 190.

18. Philip Schaff, afirmă că scrisoarea adresată de către Sf. Atanasie ar fi probabil către filosoful cinic Maxim, cel care a avut la Constantinopol o poziție cel puțin stranie față de Sf. Grigorie de Nazianz, în timpul celui de al doilea Sinod Ecumenic (mai multe despre relația dintre Maximus și Sf. Grigorie de Nazianz în Ioan Rămureanu, *Istoria bisericăască universală*, cap. Sinodul II Ecumenic de la Constantinopol, 381, p. 334-340), adversar al arianismului și păgânismului – Philip Schaff, *Nicene and Post-Nicene Father, Series II, Volume 4*, New York: Christian Literature Publishing Co., 1892, p. 1003. Migne afirmă, în prefața la Epistola Sf. Atanasie către Maximus, că acest filosof este amintit de către Hieronimus în *Catalogo scriptorium ecclesiasticorum*, ca fiind delegat al împăratului Grațian la Milano și că ar fi scris o lucrare împotriva arienilor: *De fide adversus Arianos* – în *Adminitio in epistolam S. Athanasii ad Maximum philosophum* (P.G. 26, 1083-1085).

19. Sfântul Atanasie cel Mare, *Către Maxim filosoful*, p. 190.

credința adevărată și cea pierzătoare „*Căci dacă sunt elini sau dintre iudaizanți ... iar dacă se prefac că sunt creștini...*”²⁰

În scrisoarea către Sf. Atanasie, a filosofului Maxim, este împărtășită dreapta credință alături de prezentarea ideilor eretice referitoare la Mântuitorul Hristos, cele care afirmă că nu este Dumnezeu, că trupul este al unui om oarecare sfânt, că S-a făcut om urmând unei legi a naturii.

Toate aceste idei eretice sunt combătute pe scurt de către Sfântul Atanasie, adăugând: „...și deși ajung cele scrise de tine, totuși e bine ca pentru a-i face să le țină și mai bine minte, să le adaugi și acestea celor iubitori de vrajbă, nu pentru ca, dați pe față în cele ce au îndrăznit, să se facă de rușine, ci ca readucându-li-se aminte, să nu uite de adevăr”²¹.

Acest lucru demonstrează că și Maxim filosoful avea cunoștințe temeinice despre dreapta credință a Bisericii, despre hotărârile Sinodului I Ecumenic, despre frământările prezente în Biserică în veacul al IV-lea. Faptul că purta corespondență cu unul dintre stâlpii Bisericii demonstrează apropierea sa de Biserică și credibilitatea pe care o avea în rândul creștinilor. Din modul de adresare al Sf. Atanasie mai putem trage și concluzia că Maxim era o fire calmă și apropiată de sufletul creștinesc.

Apropierea față de Sf. Atanasie a filosofului Maxim rezultă și din modul de adresare, cu care începe epistola: „*Iubitului și preadoritului fiu Maxim Filosoful, Atanasie, bucurie în Domnul*”²².

Interesant este faptul că acest Maxim, apropiat al Sf. Atanasie, peste apoximativ un deceniu de la apariția acestei epistole, în 380, este hirotonit arhiepiscop la Constantinopol, fiind susținut de către episcopii egipteni. Pentru că nu a fost acceptat, pleacă la Roma pentru a cere ajutor papei Damasus²³.

Sfântul Ambrozie amintește în Scrisoarea a XIII-a de episcopul Maxim și cere ajutorul împăratului Theodosie pentru a se restabili scaunul Constantinopolului în favoarea lui Maximus: „*Căci în sinodul de curând ținut, când episcopul Maximus al bisericii din Alexandria a declarat că rămâne comunitatea cu el, ...n-am avut nici o pricină să ne îndoim de episcopatul*

20. *Ibidem*, p. 187.

21. *Ibidem*, p. 190.

22. *Ibidem*, p. 187.

23. Hieronymus, care a trăit în aceeași perioadă, a avut legături și cu Sf. Grigorie de Nazianz și cu papa Damasus, căruia i-a fost prieten și sfătuitor. În opera sa *De viris illustribus*, Maximus este amintit la capitolul XLVII.

lui, de vreme ce a mărturisit că la împotrivirea lui a fost folosită puterea de către mulți din popor și chiar din cler.

*Așadar, neliniștea noastră nu este fără rost. Nu este vorba de o simplă luptă de ambiții și de interese locale, ci de faptul că se produc tulburări în comunitatea noastră. Și nu vedem că lucrurile se pot îndrepta altfel decât dacă este redat Constantinopolul celui care fusese rânduit mai înainte*²⁴.

Exista o relație foarte bună între Sf. Ambrozie, împăratul Grațian și Maxim, acesta din urmă fiind un apropiat al împăratului²⁵.

Într-o scrisoare a împăratului Grațian către Sf. Ambrozie se remarcă credința curată a împăratului în Dumnezeu și ajutorul pe care-l cere de la Sf. Ambrozie pentru „ca descoperirea dumnezeirii să-și aibă sălaş în inima mea”²⁶.

Sf. Ambrozie îi răspunde împăratului, mărturisindu-l pe acesta ca pe un *preabun creștin*, cel care a *închis gura necredincioșilor* făcând aceasta prin *autoritatea puterii și a credinței*²⁷. În această scrisoare către împărat, este criticată credința ariană față de Hristos: „Este o arătare a necinstirii, nu o mărturisire a respectului, a-L socoti pe Hristos ca pe o ființă născută ca și celelalte. Ce este mai necuviincios decât să-L crezi așa cum suntem noi?”²⁸.

Se pot face anumite apropieri între epistola Sf. Atanasie către Maxim și epistola Sf. Ambrozie către împăratul Grațian.

Sunt scrise în perioada în care arianismul era combătut, au caracter apologetic, întru apărarea credinței față de arianism. Adresanții sunt laici, cunosc învățătura dreaptă, cunosc Sfânta Scriptură și apără Biserica lui Hristos de învățături greșite atât Grațian cât și Maxim. Acest lucru demonstrează că Părinții Bisericii purtau discuții despre dreapta credință nu numai cu slujitorii Bisericii, nu numai cu cei care cunoșteau îndeaproape

24. Sfântul Ambrozie, *Scrisoarea a XIII-a*, trad. de prof. David Popescu, în P.S.B., vol. 53, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1994, p. 78-79

25. Vezi nota 18.

26. Sfântul Ambrozie, *Scrisoarea lui Grațian către Ambrozie*, trad. de prof. David Popescu, în P.S.B., vol. 53, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1994, p. 26.

27. Sfântul Ambrozie, *Episcopul Ambrozie către preafericitul și preacredinciosul împărat creștin Grațian August*, trad. de prof. David Popescu, în P.S.B., vol. 53, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1994, p. 26-27.

28. Idem, *Scrisoarea lui Grațian către Ambrozie*, p. 27.

învățăturile dogmatice ale Bisericii, ci și cu cei care doreau să se apropie de Hristos, filosofi, împărați, dregători.

*

Există anumite apropieri între stilul epistolar al Sf. Atanasie și cel al Sf. Apostol Pavel. În acest sens am luat în considerare alături de epistola către Maxim și alte două epistole scrise tot în aceeași perioadă, 371, *Epistolă către episcopul Adelfie, împotriva arienilor*, și *Către Epictet, episcopul Corintului*:

Același mod de adresare foarte apropiat îl are Sf. Atanasie către Maxim și către Epictet, episcopul Corintului:

- în epistola către Maxim: „*iubitului și preadoritului fu Maxim*“,

- în epistola către Epictet: „*Domnului și prea iubitului meu frate și prea doritului împreună-liturghisitor Episcopul Epictet, Atanasie, bucurie în Domnul*“²⁹.

Adresarea se regăsește la Sfântul Apostol Pavel în Epistola către Filimon: „*iubitului Filimon*“ (*Flm. 1, 1*), și în Epistola a doua către Timotei: „*lui Timotei iubitului fu*“ (*II Tim. 1, 2*).

Importanța patimilor Mântuitorului pentru întreaga omenire, din epistola către Maxim, se regăsește și în epistola Sfântului Apostol Pavel către Tit:

- la Sfântul Atanasie: „*Și așa S-a arătat tuturor că nu pentru Sine, ci pentru noi oamenii a răbdat toate, ca noi, îmbrăcând prin Patimile Lui nepățimirea și nesticăciunea, să dobândim viața veșnică*“³⁰.

- la Sfântul Apostol Pavel: „*Care S-a dat pe Sine pentru noi, ca să ne izbăvească de toată fărădelegea și să-și curățească Lui poporul ales, râvnitor la fapte bune.*

Acestea grăiește, îndeamnă și mustră cu toată tăria. Nimeni să nu te disprețuiască“ (*Tit 2, 15*).

În epistola către episcopul Adelfie, Sfântul Atanasie afirmă: „*Tu, deci, iubite și cu adevărat prea dorite, ai făcut cele cuvenite tradiției bisericești și dreptei credințe în Domnul, respingând, îndemnând și muștrând pe unii ca aceștia*“³¹.

29. Sfântul Atanasie cel Mare, *Către Epictet, episcopul Corintului*, p. 168.

30. Idem, *Către Maxim filosoful*, p. 190.

31. Idem, *Epistolă către episcopul Adelfie, împotriva arienilor*; trad. de pr. prof. D. Stăniloae, în P.S.B., vol. 16, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1988, p. 179.

În epistola către Adelfie și în cea către Maxim este prezent versetul din epistola către Tit a Sfântului Apostol Pavel referitor la atitudinea pe care trebuie să o avem față de eretici: „*De omul eretic, după întâia și a doua muștrare, depărtează-te, știind că unul ca acesta s-a abătut și a căzut în păcat, fiind singur de sine osândit. (Tit 3, 10-11)*“.

Sfârșitul este încheiat în stil paulin:

La Sfântul Atanasie:

- În epistola către Maxim: „*Salută pe toți cei ce cugetă drept. Te salută toți cei ce sunt cu noi*“³².

- În epistola către Epictet: „*Salută pe toți frații care se află cu tine. Iar pe tine te salută toți împreună cu noi*“³³.

- În epistola către Adelfie: „*Salută pe toți cei ce iubesc pe Domnul nostru Iisus Hristos*“³⁴.

La Sfântul Apostol Pavel: „*Te îmbrățișează toți ce ce sunt cu mine. Îmbrățișează pe cei ce ne iubesc, întru credință*“ (Tit 3, 15). „*Vă îmbrățișează pe voi frații care sunt împreună cu mine*“ (Flp. 4, 21). „*Harul fie cu toți care iubesc pe Domnul nostru Iisus Hristos întru curăție!*“ (Ef. 6, 24).

*

Sfântul Atanasie își încheie epistola sa către Maxim, îndemnându-l pe acesta și pe cei din jurul lui să se „*țină de cele mărturisite de Părinți la Niceea*“, pentru că aceste învățături sunt „*drepte și îndestulătoare*“³⁵.

Sfârșitul epistolei este adresat celor care cugetă drept: „*Salută pe toți cei ce cugetă drept*“³⁶.

Cugetarea dreaptă era, așadar, în spiritul Sfinților Părinți. Filosofia dreaptă, filosofia adevărului este cea în care crede Sfântul Atanasie. Vedem în această epistolă apropierea sau împreună lucrarea filosofiei cu teologia, o lucrare a cugetului drept.

Îndeamnă pe cei ce cugetă drept din cercul de influență al filosofului Maxim să se țină de învățătura niceeană.

32. Idem, *Către Maxim filosoful*, p. 190.

33. Idem, *Către Epictet, episcopul Corintului*, p. 178.

34. Idem, *Epistolă către Episcopul Adelfie, împotriva arienilor*, p. 186.

35. Idem, *Către Maxim filosoful*, p. 190.

36. *Ibidem*, p. 190.

Prin aceste epistole, ale Sfântului Atanasie și ale Sfântului Ambrozie, adresate diferitelor sfere de influență socială, cel imperial și cel filosofic, învățătura niceeană se făcea cunoscută și apărută atât în estul, cât și în vestul Imperiului Roman, în cea de-a doua jumătate a secolului al IV-lea.

Râvna epistolară a Sfinților Părinți, prezența lor prin cuvântul scris în mijlocul credincioșilor au dus la cunoașterea și apărarea învățaturii ortodoxe și deci la unitatea ei.